

УДК 657.25

Єфіменко Т. І.

к.е.н., професор

Українська державна академія залізничного транспорту

СУМНІВНА ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ

В статті розглянуто теоретико-методологічні питання формування облікової політики щодо визнання, оцінювання і подання в обліку сумнівної дебіторської заборгованості. Виконано критичний аналіз положень нормативного забезпечення обліку сумнівної дебіторської заборгованості, за умов наближення методик українських Положень бухгалтерського обліку до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності. Запропоновано рекомендації щодо уточнення окремих визначень і вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Дебіторська заборгованість», що забезпечить вдосконалення змісту облікової політики підприємств і підвищення якості обліково-інформаційного супроводу прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, облікова політика, положення (стандарт) бухгалтерського обліку, резерв сумнівних боргів.

Постановка проблеми. Найяскравішим з відомих інформаційних бухгалтерських парадоксів назвав Я.В. Соколов ситуацію, коли «підприємство заробило прибуток, але грошей (платіжних коштів) немає» [1, с.66]. В фінансовій звітності підприємств цей парадокс відображається так: зростає нерозподілений (ще невикористаний власниками) прибуток і одночасно зростає актив – дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість відіграє важливу роль в господарському обороті підприємства:

- дозволяє довести до логічного завершення операційний цикл, тобто здійснити реалізацію продукції, робіт і послуг;
- дозволяє залучити покупців шляхом надання відстрочення платежу, в умовах обмежень для реалізації продукції, а саме: превалювання пропозиції над попитом і недостатніх платіжних ресурсів.

Відображення вартості дебіторської заборгованості в фінансовій звітності залежить не лише від зовнішніх і внутрішніх чинників, але й від професійних суджень, які фахівці закладають в положення облікової політики підприємства, зокрема, в основу облікових оцінок. Занадто узагальнені вимоги П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [2] (далі – П(С)БО 10), значно підвищують відповідальність фахівців. Так фінансовий актив дебіторська заборгованість, визнається таким за умов, якщо «існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума». Під вигодою в даному випадку розуміють дещо інше ніж вигода від необоротних активів або запасів. Вигода від дебіторської заборгованості очікується в формі надходження активів (частіше це грошові кошти). Зауважимо, що в порівнянні з вимогами щодо визнання необоротних активів або запасів, у наведеному визначенні відсутнє уточнення, що цей актив «виник внаслідок минулих подій». Враховуючи те, що питома вага дебіторської заборгованості серед інших активів підприємств зростає саме під час кризових загроз, завдання вдосконалення її обліку залишається серед головних в підвищенні якості обліково-аналітичної інформації для прийняття антикризових управлінських рішень [3].

Регулювання оптимального обсягу дебіторської заборгованості, режиму її інкасації, визначення її вартості на дату складання звітності та умови визнання сумнівної заборгованості формують комплекс дискусійних питань щодо облікового супроводу процесів управління коштами у розрахунках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для відстеження і узагальнення професійних суджень, доцільно попередньо виділити дискусійні питання, що витікають із змісту П(С)БО 10. Крім зазначеного раніше

зауваження щодо нечітких умов визнання дебіторської заборгованості активом, П(С)БО 10 встановлює вартості, за якими дебіторська заборгованість включається до підсумку балансу:

- первісна вартість (п. 6). Для випадків, коли «поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг»;
- чиста реалізаційна вартість (п. 7). Для випадків, коли поточна дебіторська заборгованість «є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу);
- теперішня вартість (п.12). Для випадків, коли «в балансі відображається довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти» [2].

Проблема облікової оцінки дебіторської заборгованості полягає в тому, що стандарт не дає рекомендацій, як саме визначити первісну або чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості. Запозичення визначення первісної вартості, наприклад із П(С)БО 7 «Основні засоби», або П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», призведе до ще більшого непорозуміння, оскільки для дебіторської заборгованості не властива категорія «собівартість» і складніше ніж для інших активів визначити «справедливу вартість». Визначення справедливої вартості надає П(С)БО 7 «Основні засоби», як такої, що визначається в операціях обміну активами, або оплати зобов'язань «в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами...», тобто операцій на активному ринку [4]. Питання наявності «активного ринку» для дебіторської заборгованості залишається невизначеним.

Запропоновані в П(С)БО 10 методи визначення величини резерву сумнівних боргів із «застосуванням абсолютної суми сумнівної заборгованості» або із «застосуванням коефіцієнту сумнівності», потребують для свого використання наявності достовірної оцінки первісної вартості заборгованості. Отже, в оцінюванні сумнівної дебіторської заборгованості виникає проблема

врахування первісної вартості сумнівної частки заборгованості. Крім того при розгляді П(С)БО 10, вимагають особливої уваги наступні положення:

– П(С)БО 10 не має методичного прототипу серед Міжнародних стандартів фінансової звітності (далі – МСФЗ), як переважна більшість українських П(С)БО. Очевидно, що важливість такого об'єкту для вітчизняної облікової практики викликала необхідність присвятити йому окремий стандарт. Але мабуть саме відсутність прототипу стала причиною занадто загального викладення положень стандарту;

– в МСФЗ дебіторська заборгованість розглядається в групі фінансових інструментів і методичні вимоги щодо її обліку регламентовані декількома стандартами: МСФЗ 7 «Финансовые инструменты – раскрытия», МСФЗ 9 «Финансовые инструменты», МСБО 32 «Финансовые инструменты: раскрытие и представление» і МСБО 39 «Финансовые инструменты: признание и оценка», що свідчить про особливу увагу міжнародного облікового товариства до методик оцінювання і подання фінансових активів і зобов'язань у звітності [5].

Завданнями вдосконалення обліку і фінансової звітності, проблемами облікового супроводу сумнівної дебіторської заборгованості займалися, зокрема Бутинець Ф.Ф., Кірейцев Г.Г., Малуґа Н.М., Пархоменко В.М., Петрук О.М., Пушкар М.С. та інші [6; 7; 8; 9], але зміст П(С)БО 10 лишився поза критикою науковців. В.М. Жук наголошує на особливій увазі до проблематики «побудови обліку окремих об'єктів, пошук консенсусів їх трактування, класифікації та відображення інформації щодо них у фінансовій звітності» [10]. Теоретики і практики в галузі обліку звикли з повагою відноситися до нормативно-законодавчих актів, що на жаль, не розкриває власні думки науковців. Але, в тому і призначення П(С)БО, щоб їх вдосконалювати на вимогу часу і розвитку методології.

Формування цілей статті. Обрано критичний аналіз існуючого порядку інформаційного забезпечення обліку дебіторської заборгованості та на його основі надати пропозиції щодо формування облікової політики українських підприємств з питань визначення сумнівної дебіторської заборгованості з

метою підвищення якості управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту нормативних документів і публікацій виявили питання організації обліку дебіторської заборгованості, які потребують вдосконалення, а саме:

- встановлення порядку реєстрації операцій визнання, погашення або списання дебіторської заборгованості, що забезпечить якість прийняття управлінських рішень стосовно формування відповідних доходів від надання відстрочки в оплаті та витрат при включенні дебіторської заборгованості в резерв сумнівних боргів;
- розвиток облікового забезпечення системи внутрішнього контролю руху дебіторської заборгованості, зокрема тієї, що визначена сумнівною і вдосконалення організаційних систем управління розрахунками;
- вдосконалення облікової політики в питаннях визнання, оцінювання і подання у фінансовій звітності підприємств сумнівної дебіторської заборгованості.

Той факт, що «поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю» [2], ставить в пряму залежність оцінку дебіторської заборгованості та відповідного доходу. Традиційно сума доходу для бухгалтерського обліку визначається відповідно до п. 8. П(С)БО 15 «Доходи» на підставі договірних, або інших цін за умовами контракту. Тож дебіторська заборгованість отримує ту оцінку, яку первісно отримали доходи і тому практики не відчують методичних недоліків П(С)БО 10. Але, визнаючи всю суму дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги одночасно з визнанням доходу від реалізації обліковці гублять ту частку доходу і ту частку дебіторської заборгованості, що виникли внаслідок згоди продавця на відстрочку оплати. Така частина доходу, якою б незначною вона не була, має відображатися як доход від фінансової діяльності на відповідному бухгалтерському рахунку.

П(С)БО 10 зауважує «у разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/ або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування». Тож виникає проблема з нарахуванням резерву сумнівних боргів не лише до «суми поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги», але й до суми «заборгованості за нарахованими доходами», що П(С)БО 10 не передбачено.

Формування резерву по сумнівних боргах є одним із інструментів впливу на фінансовий результат. Є. С. Хендриксен і М. Ф. Марення справедливо критикували «метод прямого списання непогашеної дебіторської заборгованості на зменшення прибутку звітного періоду», як такий що «не має теоретичної основи, оскільки дохід вимірюється сумою очікуваних грошових надходжень» [11]. Саме професійні судження щодо очікуваних надходжень грошових коштів в погашення дебіторської заборгованості, зумовлюють визначення розміру резерву саме на початку звітного року із фіксуванням цього резерву в щорічній обліковій політиці. Тому необхідно коригувати прибутки звітного періоду при нарахуванні резерву на покриття сумнівних боргів. «Якщо ж дебіторська заборгованість показується в балансі за мінусом передбачуваних сумнівних боргів, – економічний зміст балансу стає реальнішим» вважав Я. М. Гальперин (1894-1952) – один з видатних представників цієї позиції, який визначав резервування дебіторської заборгованості «як попереднє числення втрат, що виявляються до моменту складання балансу, і появу яких в майбутньому можна вважати більшою чи меншою мірою вірогідною» [11, с. 257]. Ідея амортизації дебіторської заборгованості сьогодні знайшла відображення в методиці тестування фінансових інструментів на наявність ознак зменшення корисності відповідно до МСБО 36 «Зменшення корисності активів».

П(С)БО 10 на разі передбачає три окремих методи визначення величини резерву сумнівних боргів. Вибір підприємством будь якого з них залежить від розуміння обставин, які найбільшим чином впливають на виникнення сумнівної заборгованості. Отже підприємство:

1) або, розглядає у визначенні сумнівності безпосередньо платоспроможність окремих дебіторів за наявності відповідних відомостей;

2) або, застосовує коефіцієнт сумнівності на підставі визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході. Цей метод можна назвати «метод Звіту про сукупний дохід», оскільки він ґрунтується на прагненні показати достовірно у Звіті, ту частину доходу, яку підприємство очікує отримати в грошових надходженнях. Слід зауважити, що для цього методу чиста вартість реалізації дебіторської заборгованості не є основним завданням розрахунку;

3) застосовує коефіцієнт сумнівності на підставі класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення. Цей метод ґрунтується на прагненні показати достовірно саме ту частину дебіторської заборгованості, яку підприємство очікує непроінкасувати (недоотримати в грошах). Цей метод можна назвати «метод Балансу».

Обставини переоцінки будь якого об'єкту базуються на застосуванні принципу «обачності» і перебувають в площині очікувань щодо «майбутніх економічних вигод, пов'язаних з використанням» активу. Отже, зміна суми резерву сумнівних боргів, як і зміна методу визначення резерву є наслідком зміни таких очікувань. «Зміну очікувань» слід визнати об'єктивною причиною виникнення операцій по переоцінці та їх реєстрації в обліку іншої суми резерву ніж минулорічна.

Встановлена ПСБО 10 рекомендація щодо відображення резерву сумнівних боргів на бухгалтерському рахунку «визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату», передбачає щорічне донарахування дебітового залишку на бухгалтерському

рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» до величини визначеного резерву. Але, донарахування неприпустимо під час розрахунку коефіцієнту сумнівності за методом визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході. В такому випадку обліковий залишок резерву не донараховується до величини визначеного резерву, збільшується на цю величину. Причини різниці в облікових підходах до цих методів ґрунтуються на різниці в концепціях складання звітності, а саме: баланс складається «на момент часу», а Звіт про сукупний дохід «за період часу».

Висновки. Необхідно відмітити, що при всій важливості показників сумнівної дебіторської заборгованості для оцінки фінансового стану організацій, методологія її нарахування, вживана на практиці, спирається більшістю на професійні судження. Це позбавляє дані бухгалтерської звітності необхідної достовірності. До того часу, поки не буде розроблена та нормативно закріплена загальноприйнята методика визначення сумнівних боргів, заснована на об'єктивному поєднанні методології отримання облікових і аналітичних показників, створення в бухгалтерському обліку резервів по сумнівних боргах необґрунтовано спотворюватиме фінансові результати організації і негативно впливатиме на ухвалення управлінських рішень зацікавленими користувачами звітності.

Вдосконалення стандартизації обліку дебіторської заборгованості вимагає детального вивчення існуючих проблем на національному й міжнародному рівнях. Доцільним вбачається розвинення стандарту з обліку дебіторської заборгованості з уточненням визначення первинної вартості дебіторської заборгованості, її чистої вартості реалізації та ін. Це сприятиме консенсусу в обліку окремих груп елементів фінансової звітності, зокрема активів і доходів. Чітка заява в П(С)БО 10 про те, що методів визначення величини резерву сумнівних боргів саме три, дозволить сфокусувати професійні судження обліковців на найбільш актуальних для кожного підприємства аргументах сумнівності.

Список використаної літератури

1. 1 Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов - М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
2. 2 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]: [в редакції Наказу Міністерства України N 627 від 27.06.2013] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. 3 Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку [Текст] / С. Ф. Голов // Міжнародний інститут менеджменту (МІМ – Київ). – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
4. 4 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс]: [в редакції Наказу Міністерства України від N 627 від 27.06.2013] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. 5 Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
6. Розвиток науки про бухгалтерський облік і господарський контроль: забезпечення стійкого розвитку економіки України [Текст]: монографія / Т.А. Бутинець, Т.В. Давидюк, І.В. Жиглей, І.В. Замула; за заг. Ред. Проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 308 с.;
7. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета/ Г.Г. Кирейцев. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 68 с.
8. Пушкар М. С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія: Монографія / М. С. Пушкар – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 359 с.
9. Жук В.М. Стандартизація обліку капіталу в контексті інституціональних змін / В.М. Жук// Вісник ЖДТУ. – Житомир: ЖДТУ, 2013. – № 2 (64). – С. 52 - 55.
10. Хендриксен Є. С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ./ Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 353с.
11. Гальперин Я.М. Курс балансового учета / Я.М. Гальперин// М.: Госфиниздат, 1934. – 342 с.

ЕФИМЕНКО Т. И. СОМНИТЕЛЬНАЯ ДЕБИТОРСКАЯ ЗАДОЛЖЕННОСТЬ: ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ

Предметом исследования стали теоретико-методологические вопросы формирования учетной политики относительно признания, оценивания и отображения в учете сомнительной дебиторской задолженности. Выполнен критический анализ нормативного обеспечения признания сомнительной дебиторской задолженности, в условиях сближения методик украинских Положений бухгалтерского учета и требований Международных стандартов финансовой отчетности. Предложены рекомендации по уточнению требований и формулировок Положения (стандарта) бухгалтерского учета "Дебиторская задолженность", что обеспечит совершенствование содержания учетной политики предприятий и повышение качества учетного сопровождения принятия управленческих решений.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, учетная политика, положение (стандарт) бухгалтерского учета, резерв сомнительных долгов.

EFIMENKO T. I. UNCERTAIN RECEIVABLES: FORMATION OF ACCOUNTING POLICIES

Article of research of theoretical and methodological questions of registration policy. Confession, evaluation and presentation in the account of doubtful account receivable. Analysis the critical is executed for the normative providing of confession of doubtful account receivable. Terms of rapprochement studied for the methods of Ukrainian Statutes of record-keeping and International standards of the financial reporting. Recommendations are offered for clarification of the separate position-finding (to the standard) of record-keeping "account" receivable. Suggestions will provide perfection registration политикм enterprises. Suggestions will provide upgrading of registration accompaniment of administrative decisions.

Keywords: account receivable, registration politicians, provisions (standard) of record-keeping, reserve of doubtful debts.